

МОДИФІКАЦІЇ МІСЬКОГО ПРОСТОРУ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ ПРОЗІ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ: ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ АСПЕКТ

MODIFICATIONS OF URBAN SPACE IN THE UKRAINIAN AND ENGLISH PROSE WORKS OF THE INTERWAR PERIOD: EXISTENTIAL ASPECT

Девдюк І.В.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри світової літератури і компаративістики
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»,*

*докторант кафедри української літератури та компаративістики
Бердянського державного педагогічного університету*

У статті досліджено художні модифікації образу міста в українській та англійській прозі міжвоєнного періоду як екзистенційного простору людського буття. Доведено, що у зазначених творах міський текст позначений екзистенціалами смутку, туги, страху, нудьги, смерті, якими марковано стан персонажів, що перебувають у межовій ситуації екзистенційного вибору. «Проживання в місті» як його «переживання» стає фундаментом формування власного досвіду героїв, а отже, переходу на новий рівень самоусвідомлення, в іншому разі відбувається нівелювання особистості як суб'єкта дії.

Ключові слова: міський простір, екзистенція, туга, страх, межова ситуація, самоусвідомлення.

В статье исследованы художественные модификации образа города в украинской и английской прозе межвоенного периода как экзистенциального пространства человеческого бытия. Доказано, что в указанных произведениях городской текст отмечен экзистенциалами грусти, тоски, страха, скуки, смерти, которыми маркировано состояние персонажей, пребывающих в пограничной ситуации экзистенциального выбора. «Проживание в городе» как его «переживание» становится фундаментом формирования собственного опыта героев, их перехода на новый уровень самосознания, в противном случае происходит нивелирование личности как субъекта действия.

Ключевые слова: городское пространство, экзистенция, тоска, страх, пограничная ситуация, самосознание.

The article investigates the artistic modifications of the image of the city in the Ukrainian and English prose of the interwar period as an existential space of human existence. It is proved that in the works of both literatures the urban text is marked by the existentials of sadness, melancholy, fear, boredom, death, which mark the state of characters in the borderline situation of existential choice. "Living in the city" as its "experience" is the foundation of the formation of heroes' own experience, and then, their transition to a new level of self-awareness, otherwise, there is a leveling of personality as a subject of action.

Key words: urban space, existential, anguish, fear, boundary situation, self-awareness.

Постановка проблеми. Урбаністичний простір дедалі частіше стає предметом вивчення гуманітарних наук, фокус уваги яких сконцентровано на пошуках шляхів адаптації й акомодатії індивіда в умовах мегаполіса. Значний вклад у розроблення вказаного питання зроблено в царині соціології й антропології такими вченими, як: Г. Зіммель, М. Вебер, М. Анциферов, М. Шелер, Г. Плеснер, М. Мосс, Л. Вірт, К. Лінч, М. Девіс, А. Лефевр, П. Бурдьє, О. Трубіна, Ю. Тихеева, М. Карповець, Г. Фесенко, Б. Поляруш та ін. На окрему увагу заслуговує філософсько-екзистенційна інтерпретація простору, актуалізована в працях М. Гайдеггера, К. Ясперса, Ж.-П. Сартра, Г. Марселя, М. Мерло-Понті, А. Камю й ін. Місто в екзистенціалістичній філософії є світом сконденсованого буття, в якому людина, що перебуває в межовій ситуації, повсякчас змушена здійснювати вибір між собою й іншими, справжнім і несправжнім буттям, свободою і залежністю тощо. Звідси

актуалізація особистого досвіду індивіда, процесів його самоусвідомлення як предмета художнього переосмислення в літературі. Розвиток літературознавчої урбаністики пов'язують з іменами П. Флоренського, М. Бахтіна, Д. Лихачова, В. Іванова, М. Бютора, С. Скварчинської, В. Топорова, Ю. Лотмана, Н. Копистянської, В. Фоменко, Т. Возняка та ін., у працях яких місто розглядається як текст, наповнений певними смисловими кодами та маркерами, які дають ключ до розуміння картини світу автора.

В українському літературознавстві вивчення міського тексту у світлі сучасних методологій та практик стало можливим лише останніми десятиліттями. Серед об'єктів дослідницької уваги наших науковців література міжвоєнного періоду є чи не пріоритетною. Адже саме із цього часу, позначеного модерністським світосприйняттям, міський ландшафт постає сутнісним компонентом доробку молодого

покоління письменників, зокрема Б. Антоненка-Давидовича, Д. Бузька, І. Вільде, В. Винниченка, А. Івченка, М. Могилянського, В. Підмогильного, Л. Первомайського, В. Петрова, В. Сосюри, Є. Плужника, М. Хвильового й інших. У контексті літературознавчого переосмислення творчості представників перших десятиліть ХХ ст. актуалізуються соціокультурні, філософські й естетичні концепти вітчизняного тексту про місто, що доводять праці В. Агєєвої, О. Богданової, М. Борисенка, О. Бровко, В. Дмитренко, О. Капленка, Г. Кудрі, І. Куриленко, М. Ласло-Куцок, С. Луцій, В. Мельника, Р. Мовчан, І. Набитовича, А. Нестелєва, В. Романишин, О. Титар, Н. Павленко, С. Павличко, Г. Степанової, О. Харлан, Я. Цимбал, І. Шапошникової та ін.

Певний поступ в українській науці про літературу зроблено на шляху осягнення міського континуума британської прози визначеного періоду. Етапним явищем вважаємо кандидатську дисертацію Ольги Павлової «Лондонський текст англійської літератури першої третини ХХ ст.» [4], в якій проаналізовано образ британської столиці в різножанрових творах В. Вулф, Ф.М. Форда, Б. Шоу, Т.-С. Еліота, І. Во й ін. Зазначимо також студії Г. Батюк, Н. Глінки, І. Школи й ін. Однак, попри відчутні зрушення, компаративні дослідження української та британської художньої урбаністики перебувають на етапі становлення, що визначає актуальність поданої статті, **мета** якої – виявлення типологічних особливостей актуалізації образу міста в українській та англійській літературі міжвоєнного періоду як екзистенційного простору людського буття. Об'єктом вивчення є твори міжвоєнного періоду, зокрема «Місто» В. Підмогильного, «Сентиментальна історія» М. Хвильового, «Метелики на шпильках» І. Вільде, «Місіс Делловей» В. Вулф, «Смерть героя» Р. Олдінгтона та «Коханець леді Чатерлей» Д.Г. Лоуренса, в яких репрезентовано різні моделі реалізації людської ідентичності в урбаністичному просторі.

В основі розвідки – історико-типологічний підхід, згідно з яким вивчаються явища, що перебувають у спорідненій культурній-історичній площині, позначеній модерністською домінантою. Теоретичним підґрунтям дослідження стали філософсько-екзистенційні концепції М. Гайдеггера, К. Ясперса, А. Камю, використано структурно-семіотичні студії Ю. Лотмана, психоаналітичні напрацювання І. Ялома.

Виклад основного матеріалу. Місто на початку ХХ ст. стає уособленням людських прагнень до свободи, самовизначення й іденти-

фікації, адже відкриває перед індивідом широкі можливості для реалізації власного потенціалу, водночас містить серйозну загрозу відчуження та самотності. У такому ракурсі тема міста постає особливо гостро в тих національних літературах, де довгий час переважала сільська культура, як, наприклад, в Україні. Місто, яке, зі слів С. Павличко, «мовно й соціально <...> завжди було ворожим українцям» [10, с. 207], виступає у творах письменників міжвоєнних десятиліть здебільшого чужим простором. І в авторів – вихідців із села, і відповідно в героїв їхніх творів, воно породжує амбівалентні за емотивним складом відчуття (бажання, цікавість, подив, боязнь, тривогу, страх, агресію тощо), проте в жодному разі не залишає байдужим. Звідси – парадоксальність актуалізації міської тематики у творах українських письменників, в яких захоплення містом повсякчас переплітається зі страхом, а то й відразою. Останнє здебільшого є результатом неспроможності героїв, вихованих на віках усталених традицій, адаптуватися в чужому їм середовищі, що створює ситуацію екзистенційного вибору.

Щодо англійської літератури, то урбаністична тематика тут не є новою. Посилена увага до міських ландшафтів, що з'явилася в епоху модерну, у минулому столітті досягає свого апогею. Важко знайти англійського письменника, творчість якого не була б позначена образами міських ландшафтів, передусім лондонських. Однак у визначений період місто постає в цілком новому ракурсі: з одного боку, воно є центром інтелектуальної думки, носієм давньої культури, з іншого – уособленням технократичної реальності, яка в повенну добу оприявила потворну у своїй ворожості до людини сутність. Іншими здаються модуси художньої екзистенції міста у творчості англійських письменників 20–30-х рр. ХХ ст., для більшості яких воно є географічно своїм простором, однак чужим і ворожим в онтологічному плані.

Глобальним питанням, яке впливає із самої сутності міста як центра суспільно-політичного й культурного життя щодо периферії, є дихотомія місто / село, у площині якої оприявнюються філософсько-естетичні та світоглядні інтенції авторів. Поєднання опозиційних топосів в одній парадигмі спостережено в більшості українських авторів (В. Підмогильний, М. Хвильовий, І. Вільде та ін.), що дає підстави вважати вказану особливість національною рисою міського дискурсу нашої літератури. Знаковим у вказаному контексті є роман В. Підмогильного «Місто», який вважається першим урбаністичним романом в українському письменстві, типологічно спорід-

неним зі світовими взірцями. Особливість твору, яка наблизила його до європейського модернізму, спричинила гострі нападки з боку тогочасної вульгарно-догматичної критики, полягає в тому, що в його центрі не місто як таке, а людина, яка прагне його «здобути». Відтак визначальною є екзистенційно-психологічна домінанта, у площині якої оприявнюється «складний конгломерат благородства й слабкості людини, її суспільної та біологічної неодновимірності <...>» [7, с. 223]. Зі слів О. Титар, «В. Підмогильний всією своєю творчістю доводить, що історія одного заслуговує на таку ж увагу, як і історія народів, через формування ідентичності однієї особистості можна зрозуміти загалом ідентичності певної доби» [12, с. 13].

У творі В. Підмогильного така особистість втілена в образі бібліотекаря сільбуду Степана Радченка, який відправляється на навчання до Києва. Річний шлях Дніпром, з якого розпочинається твір, є етапом ініціації героя, розмежовує його минуле і прийдешнє. Процес переходу викликає в хлопця гаму суперечливих емоцій: з одного боку, смуток, з іншого – «хвилювання і млюсть». В описах сільської природи, які поступаються місцем візіям індустріального міста, проступає екзистенціаль туги, що генерує авторські інтенції безповоротності Степанового шляху. Так, сільський краєвид, що раптово відкривається перед очима Степана, асоціюється в його свідомості з «питомим витвором просторів, чарівною квіткою землі, неба й води» [11, с. 308]. Він відчуває спорідненість, органічну прив'язаність до села як уособленню краси й досконалості, готовий тут бути господарем. Однак з наближенням до Києва смуток і жаль змінюються на сповнені надій хвилювання, пов'язані зі «здавна викоханою мрією» [11, с. 310] про нове життя у великому місті. Заключним акордом у розбурханій симфонії Степанових переживань стає свисток пароплава як «останній сигнал його минулому» [11, с. 311]. Маркери раптової тиші («в душі його стало тихо і мертво» [11, с. 311]) вказують на остаточне долання межі між селом і містом. Разом зі слізьми, які раптово здушили його зсередини, випарувалася й жагура, несумісна із прагматикою міста.

Однак шлях Степана безпосередньо вулицями Києва позначений екзистенціалами чужості й самотності як незмінних атрибутів його стану, продукує у свідомості хлопця відчуття закинутості у світі, який існує незалежно від його волі чи присутності, тобто «поза ним», тож бурхлива стихія міста до нього немає жодного діла. Останнє рівнозначне усвідомленню абсурду, який, згідно з А. Камю, народжується в резуль-

таті зіткнення «фактичного стану речей із певною реальністю» [3, с. 39]. Концепти сторонності й чужості об'єктивуються в образі вітрини книжкового магазину, наповненої великою кількістю томів, серед яких Степан «побачив тільки одну читану книжку» [11, с. 313]. Під час порівняння багатой киявської книгарні із сільською бібліотекою, яку він сам зібрав, йому здалося, що в тих томах «зосередилося все те чуже, що мимоволі лякало його, всі небезпеки, що він мусив побороти в місті» [Там само]. Місто як уособлення культури й освіти для бібліотекаря Степана – непрочитана книжка, обшири й глибина якої викликають страх та сумніви щодо можливості їх освоєння. Переживання меншовартості, власної неспроможності породжують думку про повернення до села, однак, швидко опанувавши себе, хлопець списує все на втому і йде «далі під владою своїх побляклих на мить, але чіпких мрій» [11, с. 314]. У наведеному епізоді проглядаються зародки раціональності Степана як необхідної передумови виживання в динамічному й повному суперечностей місті.

Подібно до героїв О. де Бальзака та Гі де Мопассана, чоловік шукає опори й підтримки в жінках, які б допомогли адаптуватися в Києві. Прикметно, що в зовнішньо-поведінковій і психологічній парадигмі кожної зі Степанових «супутниць» відображена частина його власної сутності, модифікованої переміщеннями в ієрархічному просторі міста. Так, в образі чистої душею і помислами Надійки втілено патріархальність хлопця на пограничному етапі (шлях пароплавом, побачення на березі Дніпра), яку він викинув як непотріб [11, с. 361], меланхолійна і пишна тілом Мусінька виражає тваринно-побутові інстинкти периферійного буття в місті (корівник, молоко, простір кухні, тілесна пристрасть, постійний харч), яке є фікцією домашнього просту, постає половинчатим, тож залишається в коридорі минулого як спогад; Зоська – це оболонка зовнішнього буття в місті (соска, відвідини кіно, цукерки, кафе, прогулянки, зустрічі в чужому помешканні), яке вказує на ілюзорність Степанових потуг завоювати столицю. І лише в образі Рити, яка зненацька з'являється на обрії життя молодого письменника, охоплено всю чарівність, багатогранність, водночас підступність Києва, який готовий здатися Степану, водночас не обіцяє спокійного життя. У семантиці вертикального руху героя від периферії до центра актуалізовано процес його самоусвідомлення й духовного зростання, результатом чого є привнесення власної суб'єктності шляхом вибудовування свого простору.

Своєрідним прикладом долання сільської провінції для міста є повість М. Хвильового «Сентиментальна історія». На відміну від Степана, 17-літня героїня Б'янка, яка розчарувалася в «дичавині» провінційної дійсності, покидає рідне село в пошуках невідомої «химерної далі», а передусім зустрічі з «великим чоловіком» [15, с. 62]. Водночас сама ж зізнається, як любить рідний край: луки, «запах осоки й це зелене море трав, що хлюпотіло за рікоюю», «вечорові кучугури», «димки над нашою оселею» [15, с. 57] тощо. На пероні вона не може відірвати погляду від степу, вклоняється «в останній раз <...> напівтемній степовій станції», твердо вирішивши, що більше сюди не повернеться. У тумані ілюзорно-романтичних візій Б'янки єдино справжнім виявляється біль розлуки як прояв екзистенційного самоусвідомлення героїні, її відмінності від речей, що сама вона визначає іронічною фразою: «Очевидно, теличка нездібна пережити цього» [15, с. 59]. У місті за «порожнечою канцелярських буднів» [15, с. 103] її свідомість не покидає вигляд «біленького домика», «золотого півника на флюгері», «темних провінціальних садків», спогад про які підсилює відчуття абсолютної самотності у світі, позбавленому гармонії і порядку. Однак уяву Б'янки й далі живить мрія про справжнього чоловіка, саме для нього дівчина береже свою невинність. У результаті невдалих стосунків із художником Чаргаром вона віддається діловодові Куку, чим дає зрозуміти, що позбувається ілюзій, стає, як і світ, абсурдною людиною («Людина абсурду починається там, де закінчується людина, яка плекає надії» [4, с. 79]). У вчинку дівчини есплікується ідея прозоріння та набуття внутрішньої свободи, що дозволяє їй тверезо оцінювати дійсність, якою б потворною вона не була.

На протигвагу Б'янці, Дарку Попович у повісті Ірини Вільде «Метелики на шпильках», яка у свої 14 покидає рідний дім для навчання в Чернівецькій жіночій гімназії, проводжають, згідно з національною традицією, всією сім'єю: мама, тато, бабуся. Дівчина, «подібно до казкової героїні» [14, с. 274], прощається не лише з родиною, а й із землею, зокрема квітами, гірко усвідомлює, що на Різдво вже їх не застане, тож «понюхала кожну зокрема» [1, с. 117]. У такий спосіб ніби намагалася закарбувати у своїй пам'яті «тут-буття», а отже, пронести його із собою, усвідомлюючи факт неминучого кінця квітів, а з ними й частини власного життя, пов'язаного з рідним домом. Експлікантами внутрішнього стану героїні, яка перебуває в межовій ситуації, як і в Степана Радченка та Б'янки, є екзистенціали

смутку й туги. Спровоковані зовнішніми чинниками, вони є проявами глибинних психологічних процесів дівчинки, у площині яких проступають недитячі передчуття, що «покидає дім раз на все, на ціле життя <...> завжди тепер між чужими, тільки між чужими <...>» [1, с. 119]. Ближче до Чернівців журливі думки змінюються радісними розмислами близькості з Данком, щоб пізніше знову виникнути від безпосереднього контакту з міськими реаліями, а передусім кімнатою на станції, позначеною холодом, чужістю та ворожістю. Найбільше розчарування в дівчини викликає те, що «в цьому триклятому місті, де кожна вулиця має інших п'ять у собі» [1, с. 120], вона не зможе відшукати Данка, адже забула спитати про місце його перебування: місто не лише чуже, воно ще й жорстоке, адже роз'єднує близьких людей, покладаючи долю кожного на себе.

Однак із часом, увійшовши в ритм Чернівців, Дарка починає залюблюватися в його вулиці, будинки, строкаті ландшафти та, як і Степан, все рідше згадує про село, яке подекуди нагоняє нудьгу. Чернівці у свідомості дівчини набувають концентричності, стають для неї центром всесвіту, виростають, за спостереженнями О. Харлан, «в ідеальне втілення рідної землі, водночас виступаючи прообразом якогось далекого, невідомого майбутнього» [14, с. 275]. Важливо, що, на відміну від героя роману В. Підмогильного, Дарка в процесі завоювання міста, жодного разу не йде всупереч власним переконанням. Почуття власної гідності, закладене з дитинства, є тією духовно-моральною основою, яка допомагає не лише зберегти внутрішню ідентичність, а й вивести на вищий щабель самоусвідомлення в єднанні особистого, національного й загальнолюдського.

Якщо в українській літературі чуже місто контрастує із селом як топосом родинного та національного Дому, то в англійських письменників вказана опозиція розглядається в антагоністичній площині природи й цивілізації, відповідно природне як ідеальне не завжди асоціюється з рідним, а пов'язане передусім із загальнолюдськими цінностями. Так, у романі Р. Олдінгтона «Смерть героя» головний герой Джордж Вінтерборн після непорозуміння з батьками прибуває до Лондона із провінційного містечка. Фактично, як і Б'янка в «Сентиментальній історії» М. Хвильового, він втікає від гніту провінційної дійсності, яка є уособленням міщанської пуританської моралі, заснованої на лицемірстві та брехні. Останнє стосується передусім найближчого оточення Джорджа, зокрема батьків, які зображені як типові представники вікторіанської Англії, відповідно, ідеа-

лізація родинного вогнища, на противагу українським творам, відсутня. Їм опозиціонується світ природи, краси та мистецтва, в яких головний герой і знаходить притулок, вибираючи шлях внутрішньої ізоляції.

Хоча вимушена поїздка Джорджа до Лондона позбавлена притаманних Степану та Б'янці ілюзій, він все ж плекає надії на можливу самореалізацію в столиці. Вони, однак, дуже швидко розвіюються. В описах передвоєнного міста повсякчас впливають концепти нудьги, смутку, туги, у смисловому полі яких актуалізуються ідеї катастрофічності буття: «Пуританський запал змінився мертвим спокоєм. Широчезні крила непоборної Нудьги широко розгорнулись над мільйонами. Довжелезні вервечки автомобілів, що відчайдушно сигналять, неспроможні прорватись. Епічна меланхолія спустілих провулків, де ритмічний цокіт підків лунає, мов адажіо безнадії» [8, с. 109]. На противагу українським персонажам, Джордж не прагне адаптуватися, вийти за межі власного «Я», навпаки, чимдалі відчужується від усього світу, що призводить до екзистенційного ескапізму – нездоланної прірви між індивідом і соціумом [17]. Марними виявляються спроби героя налагодити діалог з Іншими в площині кохання. Через інфантильність, відсутність комунікативного досвіду він не може розібратися в стосунках з Елізабет та Фанні – емансипованих апологеток ідеї вільного шлюбу, а фактично узаконеної непорядкованості, тож стає жертвою прагматично-дріб'язкових амбіцій жінок. Опинившись у ситуації екзистенційного вибору, спричиненого, з одного боку, любовними непорозуміннями, з іншого – початком війни, він вибирає останнє, а фактично, здійснює акт чергової втечі – на цей раз зі заплутаного лабіринту міста в пекло війни, що однозначно добровільному вибору смерті.

У романі Д. Лоуренса «Коханець леді Чатерлей» Констанція і Мелорз, які пов'язують власне майбутнє із природним буттям, відчують жаль за патріархальною невинністю людства. Цивілізація в їхньому розумінні – найбільше зло сучасного світу, яке руйнує на своєму шляху все, що не вписується в її жорстоку прагматику: природні ландшафти, культурні цінності, давню архітектуру, а передусім щирість і теплоту людських стосунків. Концепт механістичності як домінуючий у тексті пронизує всі компоненти оповіді, експлікує всеохоплюваність незворотних процесів індустріалізації, які відбуваються не лише у великих містах, а й по всій Англії, зокрема і в провінційних містечках та селищах. Серед них і Тавершел

із його чорними від диму шахтами й копальнями. Прикметним у цьому контексті є екзистенційні переживання Констанції під час її поїздки до Венеції, викликані картинами європейської повоєнної дійсності. Глибокий смуток і відчай охоплюють жінку, коли вона бачить великі міста, які, на її погляд, позбавлені животворних імпульсів. За оболонкою зовнішнього лоску Лондона й Парижа проступає пустота й зношеність як атрибути приреченого людства. Зокрема, у Лондоні, попри зовнішню принадність, люди виглядають «примарними і пустими», позбавленими «живого щастя» [5, с. 388]. Париж у внутрішніх рефлексіях жінки постає одним із найсумніших міст, «втомлений власною, тепер механічною чуттєвістю, втомлений від напруги грошей, втомлений навіть від огиди й чванства, просто смертельно втомлений» [5, с. 388]. Тож масток Регбі, до якого Констанція відчуває відразу, порівняно з європейськими столицями видається більш реальним. Тотальна пустота, якою охоплено весь світ, породжує в героїв відчуття власної чужості і закинутості, змушує їх шукати ідеальні ландшафти, віддалені від центрів суспільного буття, що, як і у випадку зі Джорджем, є однією з форм втечі, яка веде в невідоме.

У бездушному просторі мегаполіса можуть вистояти індивіди, які або «завоювали місто», або втратили справжні людські якості, перетворилися на частину натовпу, однак таке існування, згідно з М. Гайдеггером, є несправжнім, речевоподібним [13, с. 186]. В іншому разі місто поглинає людину, як, наприклад, Септімуса Сміта в романі В. Вулф «Місіс Деллоуей» – представника повоєнного покоління, який відчуває абсолютну самотність у байдужій до його вічних страждань столиці, тож «поступово наближається до самознищення» [16, с. 78]

На відміну від Септімуса, для головної героїні роману місіс Деллоуей, яка мешкає у Вестмінстері, Лондон (за класифікацією Ю. Лотмана) є центром всесвіту [6, с. 9], вмістилищем краси й величі, енергії й захоплюючої динаміки. Реальність зовнішнього світу міста, перенесена в простір внутрішнього буття героїні, постає у вигляді мозаїчного потоку кольорів, звуків, запахів, візій, в яких виражається стан душі жінки, наповненої любов'ю до життя й Лондона як його вмістилища: «Погляди перехожих, коливання, шерхіт, тупотіння; гуркіт, ревіння; екіпажі, автомобілі, автобуси, фургони; човгання і совання ходячих реклам; духові оркестри, катеринки, тріумф і брязкіт, і дивний високий спів аероплана над головою – ось що вона так любить» [2, с. 6].

І саме відчуття легкості від ясного червеного дня викликає радісні асоціації про роки молодості, проведені у віддаленому від міста Бортоні. Природний простір провінції, на відміну від творів Д.Г. Лоуренса та Р. Олдінгтона, не опозиціонується міському, а навпаки, становить із ним органічну цілісність, поєднує минуле й сучасне головної героїні у відтинку одного дня.

Однак крізь оболонку віталістичних рефлексій Клариси проступають екзистенціали смутку й туги, в яких актуалізуються переживання щодо трагічності, плинності й конечності людського буття. Справжнім потрясінням для місис Деллоуей стає самогубство Септімуса, яке є нагадуванням про існування іншого Лондона, «зруйнованого війною, що не живе, а існує» [16, с. 78]. Звістка, яка пролунала з уст лікаря Бредшоу, викликає в жінки змішані почуття тривоги, захоплення, водночас відповідальності та вини за власну безпорадність, безсилість перед лицем смерті, загалом за своє життя, яке в неї є. Балансуючи в думках між життям і смертю, здоровим глуздом і божевіллям, Клариса вибирає життя з його гамором, плітками, інтригами, зовнішнім лоском, вечірками, порцеляною і сріблом – речами, які уберігають її від жорстокого світу. І те, що смерть Септімуса в її свідомості раптом постає як звільнення, збереження власного «Я», є ознакою долання Кларисою страху перед невідомим.

У романі В. Підмогильного «Місто» спостерігаємо аналогічний мотив вини, оприявнений

у контексті самогубства Зоськи. Відчуваючи відповідальність за вчинок дівчини, Степан вперше у своєму житті стикається зі смертю, яка зачіпає його безпосередньо. На відміну від Кларисиної, вина Степана, згідно із градацією К. Ясперса, належить до групи моральних, які взивають до совісті [18, с. 19–20]. З моральної винуватості народжується усвідомлення, а отже, каяття й оновлення [18, с. 23–24]. Степан, який потрапив в екзистенційну ситуацію, через осмислення, а отже, каяття досягає, як і Клариса, оновлення. Після смерті Зоськи йому стає зрозумілим його власне буття в місті.

Висновки. У результаті дослідження різних моделей урбаністичного простору у творах українських та англійських авторів виявлено наявність бінарної опозиції свого / чужого простору, у площині якої актуалізується екзистенційний дискурс. Спостережено, що в українських авторів наведена парадигма імплементується в дихотомічних образах село / місто, натомість в англійських – природа / цивілізація. Процес освоєння міста як ворожого й чужого пройнятий екзистенціалами смутку, туги, страху, нудьги, в яких артикульовано стан перебування героїв в екзистенційній межовій ситуації. «Проживання у місті» як його «переживання» стає фундаментом формування власного досвіду героїв, набуття ними вищого рівня самоусвідомлення. В іншому разі місто поглинає людину чи перетворює на частину натовпу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вільде І. Метелики на шпильках. Б'є восьма. Повнолітні діти: повісті. Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 2007. 488 с.
2. Вулф Вірджинія. Місис Деллоуей. Пер. з англ. Тараса Бойка. К.: Комубук, 2016. 208 с.
3. Камю А. Бунтующий человек. Философия. Политика. Искусство. Пер. с фр. М.: Политиздат, 1990. 415 с. (Мыслители XX в.).
4. Камю Альбер. Творчество и свобода: сборник. М.: Радуга, 1990. 608 с.
5. Лоуренс Девід Г. Коханець леді Чатерлей. Пер. з англ. Соломія Павличко. К.: Основи, 1999. 462 с.
6. Лотман Ю. Символика Петербурга и проблемы семиотики города. Избранные статьи: в 3 т. / Ю. Лотман. Т. 2. Таллин: Александра, 1982. С. 9–21.
7. Мельник В. На перехресті міста і села (роман Валер'яна Петровича Підмогильного «Місто» у критиці 20-х рр. 20-ї рр.: літературні дискусії, полеміки: літературно-критичні статті / упоряд. В. Дончик. К.: Дніпро, 1991. С. 212–260.
8. Олдінгтон Річард. Смерть героя. Перекл. з англ. Ю. Лісняк; передм. І. Києнко. К.: Дніпро, 1988. 341 с.
9. Павлова О. Лондонський текст англійської літератури першої третини ХХ ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.01.04 «Література зарубіжних країн». Миколаїв, 2017. 20 с.
10. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі: монографія. К.: Либідь, 1999. С. 206–229.
11. Підмогильний В. Місто. Оповідання, повість, романи / В. Підмогильний. К.: Наук. думка, 1991. С. 308–538.
12. Титар О. Український екзистенціалізм у пошуках гуманістичних культурних орієнтирів: філософія нового українського урбанізму «Третьої революції». Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Теорія культури і філософія науки». № 57. С. 11–19.
13. Хайдеггер М. Бытие и время. Пер. с нем. В. Бибихина. СПб.: Наука, 2006. 452 с.

14. Харлан Ольга. Дискурс катастрофізму в українській та польській прозі (1918–1939 рр.): монографія. К.: Освіта України, 2008. 307 с.
15. Хвильовий М. Вальдшнепи: вибрані твори. К.: Знання, 2016. 319 с.
16. Школа І. Імпресіоністичний принцип візуалізації міського простору у творах В. Вулф та І. Вільде. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету: зб. наук. ст. Серія «Філологічні науки / гол. ред. В. Зарва. Бердянськ: БДПУ, 2017. Вип. XIII. С. 75–81.
17. Ялом И. Групповая психотерапия: теория и практика. Пер. с англ. М.: Апрель-Пресс, Издательство Института психотерапии, 2005. 576 с. URL: http://www.psychol-ok.ru/lib/yalom/gp/gp_01.html.
18. Ясперс К. Вопрос о виновности. О политической ответственности Германии. Пер. с нем. М.: Прогресс, 1999. 148 с.

УДК 82.091–9

ПОДОРОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ, ПОЛЬСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ: РЕЦЕПЦІЯ ТА ТИПОЛОГІЯ

TRAVEL LITERATURE IN MODERN UKRAINIAN, POLISH AND RUSSIAN LITERATURE: RECEPTION AND TYPOLOGY

Калинюшко О.А.,

*аспірант кафедри теорії літератури та зарубіжної літератури
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*

У статті зацентовано увагу на імагологічному підході до вивчення жанру тревелога. Базуючись на дослідженнях російського й американського історика й теоретика мистецтва та культури М. Ямпольського про дистанцію між спостерігачем та об'єктом спостереження, сформовано підґрунтя імагологічної типології тревелога. Шляхом простеження взаємозв'язку між ступенем дистанціювання спостерігача (героя-мандрівця) і об'єктом спостереження (топосом подорожі) виокремлено п'ять типів сучасного тревелога, а саме: подорож «своїм» простором, мандріва рідною країною, мандрівка в просторі країни-сусіда, подорож далекими екзотичними краями та мандрівка героя з подвійною ідентичністю. У дослідженні підкреслено, що відстань між героєм та об'єктом його подорожі є найменшою в разі мандрівки «своїм» простором, оскільки в такому творі зникає класичне протиставлення «свій» / «чужий»; збільшується в інших видах тревелога відповідно та сягає свого апогею в тревелозі, оповідачем якого є герой із подвійною ідентичністю, адже він, попри те, що пізнає Іншого зсередини, залишається зацикленним на домі, є носієм емігрантської психології.

Ключові слова: подорож, тревелог, імагологія, типологія, Михайло Ямпольський, близький, далекий.

В статье акцентировано внимание на имагологическом подходе к изучению жанра травелога. Основываясь на исследованиях русского и американского историка, теоретика искусства и теории культуры М. Ямпольского о дистанции между наблюдателем и объектом наблюдения, сформирована почва для имагологической типологии травелога. Путем прослеживания взаимосвязи между степенью дистанционирования наблюдателя (героя-путешественника) и объектом наблюдения (топосом путешествия) выделены пять типов современного травелога, а именно: путешествие по «своему» пространству; странствие по родной стране, путешествие в пространстве страны-соседа, странствие по дальним, экзотическим местностям и путешествие героя с двойной идентичностью. В исследовании подчеркнута, что расстояние между героем-путешественником и объектом его странствия самое близкое в случае путешествия по «своему» пространству, поскольку в таком травелогe исчезает классическое противостояние «свой» / «чужой»; возрастает в следующих видах травелога соответственно и достигает своего апогея в травелогe, героем которого является путешественник с двойной идентичностью, ибо, несмотря на то, что он узнает Другого изнутри, больше всего зациклен на доме, отличается эмигрантской психологией.

Ключевые слова: путешествие, травелог, имагология, типология, Михаил Ямпольский, близкий, далекий.

The article focuses on the imagological aspect to the study of travelogue. The basics of the imagological typology of the travelogue has been grounded on the investigations about the distance between an observer and an object of observation by M. Yampolskiy, Russian and American historian and theorist of culture and art. By means of tracking the interrelation between the level of distanciation of the observer (travelling character) and the object of observation (topos of the journey), it has been identified five types of the modern travelogue. They are the following: a journey around the "own" space, a journey around one's motherland, a journey within the space of a neighbouring country, a journey about distant exotic lands and a journey of the character with double identity. The research emphasizes that the distance between the character and the object of a travel is minimal in case of the journey around one's "own" space, as such a travelogue